

DENİZLİ'DE RÜŞDİYELERİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ

MİTHAT AYDIN*

A- GİRİŞ

1718'de imzalanan Pasarofça Antlaşması'ndan sonra Avrupa medeniyetini tanımaya ve anlamaya çalışan Osmanlı devlet adamları, devlet yapısının Batılı değerlere göre modernizasyonun kaçınılmaz olduğunu kabul etmişlerdir. 1830'da Edirne Antlaşması için Rusya'ya gönderilen Halil Paşa İstanbul'a döndüğünde padişaha "Avrupa taklit edilmediği takdirde Asya'ya dönmekten başka çare yoktur" diyordu¹. Bu bakımdan XVIII. yüzyıl başlarında Osmanlı devlet ve kültür hayatı üzerinde görülmeye başlayan Batı etkisi, yüzyılın sonlarında Batılı tarzda yeni kurumların ortaya çıkmasıyla kendini göstermiştir. Sultan III. Selim'in Nizam-ı Cedid hareketi kurumsal anlamda bu yeni sürecin başlangıcı olarak kabul edilebilir. III. Selim'in modernleşme düşüncesi Sultan II. Mahmud döneminde belli bir plan dahilinde icra edilmiş ve devlet ve toplum hayatının hemen her alanını (idarî, mülkî, hukukî, toplumsal vs.) kapsamıştır. Reformlarının uygulanması ve böylece imparatorluğun kurtuluşu için eğitimin hayatî rolünü takdir eden II. Mahmud, başlangıçta devletin ve ordunun ihtiyacı olan okullarla meşgul olurken, daha sonra da sivil okulların açılmasına gayret göstermiştir. İlköğretim alanında atmış olduğu en önemli adımlardan biri ise, 1824 tarihli bir fermanla, XVIII. yüzyıldan beri Avrupa'da yaygın bir düşünce olan "ilköğretimin zorunlu olması" prensibini benimseyerek ilköğretimi mecburî hale getirmesi olmuştur.

Sultan II. Mahmud eğitimin islahı ve düşündüğü yeni eğitim kurumlarının ihdası için Meclis-i Umûr-ı Nafia'ya bir layiha hazırlatmıştır. Söz konusu layihada eğitim ve bilimin halk için bir saadet ve zenginlik kaynağı olduğuna vurgu yapılarak, bilimin tahsiline önem ve hız verilmesi istenmiştir. Bu nedenle layihada "her şeyin esası ve temeli" kabul edilen bilimin

* Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, maydin@pau.edu.tr

¹ Sadrettin Celâl Antel, "Tanzimat Maarifi", *Tanzimat I*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:3273, İstanbul, 1999, s. 444.

tahsili için mekteplere bir düzen getirilmesi ve bu mekteplere bağlı ve ikinci sınıf hüviyetinde yeni mekteplerin açılması ön görülmüştür. Bu ikinci sınıf mekteplere bir iki defa Kur'an hatmetmiş ve İlmihal okumuş olan talebeler arasından seçilenler alınacaktı. Bunların istidat ve kabiliyetine bakılacak ve buna göre hangi yolu tercih ediyorsa, o meslek için açılmış bulunan yüksek mekteplere kabul edilecekti².

Layihada sıbyan mektebinin devamı ve ikinci sınıfı olarak önerilen mekteplere Sınıf-ı Sani denilmiştir. Bu ismi padişah beğenmediğinden "rüşd" çağındaki çocukların devam ettiği okul anlamında "Rüşdiyye" denilmesini istemiştir. Başlangıçta ilkokul üstü hazırlık sınıfı mahiyetinde ortaya çıkan rüşdiyeler, daha sonra bir ortaokul hüviyetini kazanmıştır³. 1839 yılında kurulan söz konusu okulların, temelde ıslah edilmek istenen Sıbyan mektepleri ile meslek okulları arasında üçüncü sınıf bir mektep olarak öğrenci hazırlaması ve yetiştirmesi düşünülmüştür⁴. Ayrıca çıkarılan bir kanunla "*devlet dairelerine atanacak efendilerin bu mekteplerden mezun olmalarının da şart koşulması*" karara bağlanmıştır⁵. Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulum-ı Edebiye-i Adliye, açılan ilk rüşdiyeler olmuştur. Bu rüşdiyeler, ilk mezunlarını da 1841'de vermiştir. Padişah tarafından verilen hediyelerle taltif edilen bu ilk mezunlar, devlet dairelerinde hemen göreve başlatılmışlardır. 1841'deki imtihan listesine göre bu okullardan Mekteb-i Maarif-i Adliye'de 212, hazırlık kısmında 113, Mekteb-i Ulûm-i Edebiye-i Adliye'de ise 41, hazırlık kısmında 44 öğrenci mevcuttu⁶.

1846 yılında Mekâtib-i Umûmiye Nazırlığı'nın kurulmasıyla gelişme imkânı bulan rüşdiyelerin sayısı 1852 yılına gelindiğinde İstanbul'da 10'u bulmuştur. Bu tarihten bir yıl sonra 25 rüşdiyenin açılması için gerekli olan tahsisat sağlanmış, bunlardan 7'sinin Anadolu'da, 15'inin Rumeli'de ve 3'ünün Ege adalarında yapılmasına karar verilmiştir. Bu karardan ancak üç yıl sonra, 1856 yılında, İşkodra, Yenişehir, Yanya, Devline ve Manastır'da rüşdiye okulları açılarak taşrada rüşdiye eğitim ve öğretimine geçilmiş-

² Rapor için bakınız: Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitim (1773-1923)*, Uzman Yayınları, Ankara, 1987, s. 41-42.

³ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 91.

⁴ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, c.1-2, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, s. 383.

⁵ Koçer, *a.g.e.*, s. 43.

⁶ Muammer Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c.15, Ankara, 2002, s. 49.

tir. 1869 yılında Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nin ilan edildiği sırada Osmanlı vilayetlerindeki rüşdiye sayısı 87'e, İstanbul'da 12-13'e ulaşmıştı⁷.

1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi, getirdiği hükümlerle ilköğretimden yüksek öğretime eğitimin yeniden yapılandırılması ve modernizasyonu için yürütülecek eğitim politikasının ilkelerini belirlemiştir. Nizamnameye göre rüşdiyelerin nerelerde ve hangi koşullarda açılacağı Osmanlı millet yapısı göz önünde bulundurularak şöyle kararlaştırılmıştır: Beş yüz evden fazla olan bir kasaba halkının hepsi de Müslüman ise yalnız Müslüman, yalnız Hıristiyan ise Hıristiyan olanlara birer rüşdiye okulu açılacaktır. O kasaba halkı İslam ve Hıristiyan karışık ise, Müslümanlar için ayrı, Hıristiyan için ayrı olmak üzere iki rüşdiye okulu açılacaktır. Bu şekilde İslam ve Hıristiyan karışık halkı olan kasabada hangi sınıf halk 100 evden fazla ise o halk sınıfı için rüşdiye sınıfı açılacaktır. Din bilgisine ilişkin dersler her toplumun kendi dili üzerinden verilecektir. Rüşdiyelerin inşası, öğretmen ve hizmetli maaşları ile diğer bütün masrafları Vilayet Maarif İdarelerince karşılanacaktı. Eğitim-öğretim süresi dört yıl olarak tespit edilen rüşdiyelerde şu dersler okutulacaktı: Din dersi, Osmanlıca dil bilgisi, İmla ve yazı, Yeni usûl üzerine Arapça ve Farsça, Defter tutmak, Hesap ilmi, Hatt dersi, Mebâdi-i Hendese (Geometrinin Başlangıcı), Umumi tarih ve Osmanlı tarihi, Coğrafya, Jimnastik, Okulun bulunduğu yerde kullanılan mahalli dil, ticaretin yoğun olduğu yerde zeki ve istekli olan öğrencilere dördüncü sene Fransızca dersi. Rüşdiye öğrencilerinden sınavlardan başarılı olanlar, sınavsız olarak idadilere kaydolacaklardı. Başarısız olanlar ise isterlerse bir yıl daha rüşdiyede okuyacaklardı⁸.

Nizamname ile getirilen esaslar çerçevesinde yeni rüşdiyelerin inşası yaklaşık 6 yıl içinde birkaç kat artmıştır. 1875'te İstanbul ve vilayetlerde rüşdiye sayısı 351'e, buralarda okuyan öğrenci sayısı 20.634'e varmıştı⁹. Yine de; 1850'lerden sonra Osmanlı başkentinde ve vilayetlerindeki rüşdiye sayısında görülen artışın, Osmanlı nüfusu göz önünde bulundurulduğunda olağanüstü bir artış olduğu söylenemez. Ancak, Osmanlı devlet adamlarının çağının şartlarına göre eğitim kurumlarını yeniden yapılandırmak noktasında iyi niyetli bir çaba içinde oldukları da belirtilmelidir.

⁷ Kodaman, *a.g.e.*, s. 92.

⁸ Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcrat/XIX. Yüzyıl Osmanlı Maarif Tarihi*, Hazırlayan: Saadetin Kayaoğlu, Ankara, 2001, s. 7-19.

⁹ Demirel, *a.g.e.*, s. 54.

B- DENİZLİ RÜŞDİYESİ'NİN KURULUŞU

Bugünkü Çatalçeşme parkının bulunduğu yerde açılan Denizli Mekteb-i Rüştiyesi'nin¹⁰, açılış tarihini elimizdeki belgelerden tam olarak çıkarılamıyoruz. Ancak, Babıali'ye gönderilen 12 Şevval 1290 (3 Aralık 1873) tarihli bir yazıdan¹¹ okulun açılış tarihini yıl olarak tespit edebilmekteyiz. Söz konusu yazıda "mekteb-i mezbur(un) iki seneyi tecavüz eylediği" ibaresi okulun 1871 yılında açıldığını göstermektedir. Bu belgenin kaleme alındığı 1873 yılına kadar da Denizli Rüşdiyesi'nde bir öğretmen görev yapmıştır.

Okulun kuruluş yıllarında okul öğrencilerinin devamına ve devam cetvellerinin usulüne uygun hazırlanmasına itina gösterildiği anlaşılmaktadır. Buna dair mektep öğretmenine gönderilen bir yazıda¹² "Denizli Mekteb-i Rüşdiyesi şakirdânının devamlarını mübeyyin tanzim olunub bâtahrîrât gönderilen jurnâl yolunda tanzim olmamış olduğundan" 1 adet numüne jurnâli ile 12 adet hülâsa jurnâli postayla gönderilmiş ve "ba'dezîn mezkûr numûneye tevfikân tanzîm ve tertîb olunması" istenmiştir.

Yukarıda bahsi geçen 12 Şevval 1290 tarihli yazıda görüldüğü üzere, okulun açılışı iki yılı bulmuştu ki, okulun artık bir öğretmenle (mevcut muallim-i sani ile) idare edilemeyeceği, bir de muallim-i evvele ihtiyaç bulunduğu Babıali'ye bildirilmiştir. Bu durum aynı zamanda bize vilayetlerdeki rüşdiyelerin içinde bulunduğu koşullar ile rüşdiyelere duyulan ihtiyaç konusunda da bir ipucu vermektedir. Talep üzerine aylık 600 kuruşla Darü'l-mu'alliminden mezun olmuş olan Denizlili Ali Efendi¹³ tayin edilmiştir. Tayin nedeniyle de kendisine 460 kuruş harcırah ödenmesi uygun görülmüştür. Bu arada maaşının Ma'arif Muvâzenesinin "6. faslının 3. maddesinde muharrer tertibden", harcırahının ise "Dahiliye tertibinden" ödenmesi ve itası için Maliye Nezaretine "havâle-i maslahat buyrulması" istenmiştir¹⁴. Denizlili Ali Efendi'nin tayininde mahalli idarenin Arapça ve Farsça dersleri için öğretmen talebinde bulunmuş olmasının da etkisi olmalıdır.

¹⁰ Ahmet Akif Tüten, "Denizli'de Maarifin İnkişafı Tarihi" *İnanç, Sanat ve Kültür Dergisi*, sayı:102, Ocak 1946, s. 1.

¹¹ BOA, *MF.MKT.* (Maarif Nezareti Mektûbî Kâlemi), 15/5, 2 L.1290.

¹² BOA, *MF.MKT.*, 14/37, 22 Ş. 1290.

¹³ Ali Efendi, Darülmualimin'den 13 Zî'l-ka'ade 1290 (2 Ocak 1874) tarihinde almış olduğu Şahâdetname'yle mezun olmuştur. Mezuniyet notu "Âlâ" derecede itibar olunmuştur. Gerek imtihanlardan almış olduğu notlar, gerekse Darülmualimin'de imtihanını yürüten "mu'teber efendiler" in iyi şahadeti kendisinin başarılı biri olduğunu göstermektedir. Şahâdetnamesinde şu dersleri almış olduğu görülmektedir: Arapça, Türkçe, Farsça, Hesâb, Cebir, Hendese, Tarih, Coğrafya, Usûl-ı Defteri, Rik'a, İmlâ, İnşâ, Resim. BOA., *MF.MKT.*, 325/67, 4 S. 1314.

¹⁴ BOA, *MF.MKT.*, 15/5, 2 L.1290.

Zira, Ali Efendi'nin Darülmuallimin mezunu olup Arapça ve Farsça derslerini okutabilecek yeterliliğe sahipti. Okulun ilk yıllarında Arapça ve Farsça öğretmenlere duyulan ihtiyaç Maarif-i Umumiye Nezareti'ne yazılan bir tezkirede şu şekilde ifade edilmiştir:

Denizli'de bir mekteb-i rüşdiye küşadiyle iktiza eden Arabî ve Farisî hâcelerinin ta'yin ve istid'âsını hâvi vârid olan mahallî mazbatası menzûr-ı valâları buyu(ru)lmak üzere leffen irsal kılınmış olmağla emsâli vechle icâbının icrâ ve ifâdesi husûsuna himmet buyuruldu şifre tezkire.¹⁵

Bu arada, öğretmenlerin maaş ödemelerine dair bir noktaya işaret etmek faydalı olacaktır. Kimi belgelerde öğretmenlerin aldıkları maaş ödemelerinde gecikmelerin ve aksamaların olduğu görülmektedir. Aydın Vilâyeti'ne gönderilen 15 Rebiyü'l-evvel 1296 (8 Mart 1879) tarihli bir tahrirat-tan¹⁶ anlaşıldığı üzere Rüşdiye öğretmenleri, 1294 (1877/1878) yılı maaşları ödenmediğinden “düçar-ı zarûret” olmuşlardır. Hatta bu sırada Rüşdiye mektebinin muayyen “mesârif-i müteferrikası”nın¹⁷ dahi ödenmemesi meselesi önemli bir konu olmuştur. Bu bağlamda, gerek okulun “mesârif-i müteferrikası”, gerekse öğretmenlerin 1294 yılına ait “birikmiş” maaşlarının gönderilmesine ancak yukarıda sözü edilen tahriratla izin verilmiştir.

Rüşdiyenin açıldığı ilk senelerden itibaren, okul öğretmenlerinin Maarif Nezareti'nden istemiş oldukları kitap ve risalelerin gönderildiğine dair kayıtlara rastlamaktayız. 1874,¹⁷ 1876,¹⁸ 1877¹⁹ yıllarına ait yazışmalarda okula gönderilen kitap ve risale sayısının 75 ila 334 arasında değiştiğini görmekteyiz. Kimi yazışmalardan gönderilen kitap ve risalelerin nelerden ibaret olduğunu tespit edebilmekteyiz ki, bu bize aynı zamanda rüşdiyenin programına dair bilgi vermektedir. Örneğin Maarif Nezareti'nin 24 Kanun-ı evvel 1289 (5 Ocak 1874) tarihli yazısıyla gönderildiği bildirilen kitaplar şunlardı:²⁰

¹⁵ BOA, *A.MKT.MHM.* 195/56 (Tezkirede tarih bulunmamaktadır).

¹⁶ BOA, *MF.MKT.*, 60/128, 15 Ra.1296.

* Mesârif-i müteferrika, küçük giderler için ayrılan paranın sarfi anlamındadır.

¹⁷ BOA, *MF.MKT.*, 16/85, 16 Za.1290.

¹⁸ BOA, *MF.MKT.*, 36/848, 17 R.1293.

¹⁹ BOA, *MF.MKT.*, 50/30, 8 B.1293.

²⁰ BOA, *MF.MKT.*, 16/85, 16 Za.1290.

Tablo 1

Denizli Rüşdiyesi için gönderilen kitap ve risalenin adı ve adedi	
<i>Kıtap ve Risalenin Adı</i>	<i>Adedi</i>
Dürr-i Yekta	30
Medhal-i Kavâ'id	30
Emsile	30
Veza'if-i Etfâl	30
Bina	30
Kavâ'id-i Farisî	30
Ta'lim-i Farisî	30
Maksûd	30
Risâle-i Hesâb	30
'Avâmil	30
Jurnal Varakası	24
Hülâsa Cedveli	6
Numûne	1
Ders Cedveli	1
İmtihân Cedveli Numûnesi	1
Mekteb-i Rüşdiye Nizâmnamesi	1

Tablo 1'deki okula gönderilen kitap ve risalelerin adedine bakıldığında yıllara göre değiştiği ve öğrenci sayısına²¹ göre yetersiz olduğu söylenebilir. Zira, gönderilen kitap ve risale sayısının ders sayısı ile öğrenci sayısına oranı dikkate alındığında hayli düşük düzeyde kaldığı kolayca anlaşılmaktadır. Zaten, yazışmalarda kimi zaman istenilen kitapların "mevcudu olanlardan" gönderildiği bilgisi verilerek, kimi zaman da "*mevcudu kalmayub hin-i tabında gönderilmek üzere*" denerek kitap talebinin tam olarak karşılanamadığını açık bir şekilde görmek mümkündür. Örneğin, Rüşdiye öğretmenlerinin 5 Nisan 1293 (17 Nisan 1877) tarihli tahriratıyla istenen kitap ve risalelerin gönderilmesine dair 7 Temmuz 1293 (19 Temmuz 1877) tarihli cevabî yazıda, söz konusu kitap ve risalelerden

²¹ Okulun öğrenci sayısı konusunda genel bir fikir edinmek açısından Tablo 2'ye bakılabilir.

“Maarif Kütüphanesinde²² mevcudu olanlarından 75 adedi bu kere postaya” teslim edildiği ve Emsile-i Cedid’in mevcudunun olmayıp basıldığı zaman gönderileceği belirtilmiştir²³. Belirtmek gerekir ki, gönderilen kitaplar belli bir ücret karşılığında öğrenciye verilmekteydi. Eğer kalan kitap varsa, bunlar da bir sonraki yıla devrolunmaktaydı. Bununla birlikte, devletin fakir çocuklara kitapları ücretsiz olarak verdiğini de belirtelim²⁴.

Diğer taraftan, Maarif Nezareti, zaman zaman Rüşdiye’ye kitap ve risalelerin dışında başka öğretim materyalleri de göndermiştir. Örneğin, 1876 yılında okula gönderilen bir adet “küre-i musattaha (düzeltilmiş küre)” bunlardan biridir. Bunun, okul öğretmeni Ali Efendi tarafından talep edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Fiyatı 70 kuruş değerinde olan küre-i musattaha, Ali Efendi’ye teslim edilmiş ve okulun demirbaşı olarak deftere kaydedilmiştir²⁵.

Böylece, Denizli Rüştiyesi, devrin mevcut şartları ve imkânlarına göre eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüttüğü 1880'lere gelindiğinde muallim-i evvel ve muallim-i sani olmak üzere 2 öğretmene, 1 bevvaba, 43 de öğrenciye sahipti²⁶. Aydın Vilayeti Salnameleri’ne göre okulun idadiye dönüştüğü 1894 yılına kadar öğretmen ve öğrenci durumu şöyledir:²⁷

²² Rüşdiyelerin ders araç ve gereçlerini temin etmek amacıyla kurulan Maarif Kütüphanesi, Maarif Nezareti bünyesinde lojistik bir merkez olarak hizmet vermiştir. Bilgi için bakınız: Bahri Ata, “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bir Ders Araç ve Gereçleri Lojistik Merkezi: Maarif Kütüphanesi (1872-1895)”, *Tarihî Peşinde/Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:2009, Sayı:1, s.27-36.

²³ BOA, *MF.MKT.*, 50/30, 8 B.1293.

²⁴ Buna dair Aydın Vilayeti’ne gönderilen 3 Ş.1296 (23 Temmuz 1879) tarihli yazıda şöyle denilmektedir: “Denizli kazâsı Mekteb-i Rüşdiyesi’ne gönderilen kütüb ve resâ’ilin mikdârıyla esmân-ı hasılasm ve meccânen fukara etfâline verilerden başka mevcûd olub 95 (1295) senesine devrolunanların mikdârını mübeyyin ve musaddık bir kat’a cedvelin irsâl buyrulduğuna da’ir üç yüz doksan altı numrolu 13 Receb 96 tarihli şerefiürüd eden tahrîrât-ı ‘aliyye asfâneleri me’al-i ‘âlisi ma’lûm-ı ‘âcizi olub 94 senesi vilâyetin ‘umûm mekâtibine gönderilen kütüb ve resâ’ilin sâl-i muhasebe cedvellerinin muhâsebe-i vilâyetden tanzim ve irsâli geçende bâ muharrerât te’kid olunduğu svada keyfiyet vilâyet-i celile-i asfânelerine dahi iş’âr kâınd...” BOA, *MF.MKT.*, 63/123, 3 Ş.1296.

²⁵ BOA, *MF.MKT.*, 41/108, 25 B.1293.

²⁶ *Salname-i Vilâyet-i Aydın (SVA)-1297*, s.111.

²⁷ SVA-1297, s.111, 117; 1298, s.141; 1299, s.171; 1300, s.227; 1301, s.202; 1302, s.179; 1303, 148; 1304, 346; 1305, 160; 1306, 190.

Tablo 2

1297-1308 Yılları arasında Denizli Mekteb-i Rüştiye'nin öğretmen ve öğrenci durumu				
Yıl	Öğretim Karosu			ÖS
	<i>Muallim-i Evvel</i>	<i>Muallim-i Sani</i>	<i>Bevab</i>	
1297	Ali Efendi	Halil İbrahim Efendi	Hafız Ali Efendi	43
1298	Ali Efendi	Halil İbrahim Efendi	Hafız Ali Efendi	53
1299	Ali Efendi	Halil İbrahim Efendi	Ali Efendi	ÖSV
1300	Ali Efendi	Halil İbrahim Efendi	Ali Efendi	ÖSV
1301	Ali Rıza Efendi	Halil İbrahim Efendi	Ali Efendi	84
1302	Ali Efendi	Halil İbrahim Efendi	Hacı Mehmed Efendi	100
1303	Ali Efendi	Halil İbrahim Efendi	-	ÖSV
1304	Ali Efendi	Halil İbrahim Efendi	-	ÖSV
1305	Ali Efendi	Halil İbrahim Efendi	-	ÖSV
1306	Ali Efendi	Halil İbrahim Efendi	-	ÖSV
1308	Okuldan bahsedilmemektedir.			

ÖS: Öğrenci sayısı ÖSV: Öğrenci sayısı verilmemiştir

Tablodan anlaşılacağı gibi okulda eğitim-öğretim iki öğretmen tarafından yürütülmüştür. Bu öğretmenlere 1303 (1885/1886) yılına kadar bir bevab yardımcı olmuştur. Burada dikkatimizi çeken husus ise okulun Muallim-i evvel ve Muallim-i sani olarak görev yapan iki öğretmeni Ali Efendi ile Halil İbrahim Efendi'nin görevlerini aralıksız olarak sürdürmüş olmalarıdır. Okulun öğrenci sayısında ise genel bir artış gözlenmektedir. Vilayet salnamelerinde öğrenci sayısı sadece dört yıl için verilmiştir. Buna göre 1297 (1879/1880)'de 43 olan öğrenci sayısı 1298 (1880/1881)'de 53'e, 1301 (1883/1884)'de 84, 1302 (1884/1885)'de de 100'e ulaşmıştır²⁸. Bu artışı, halkın rüşdiyeye duyduğu ilgi ve talebin bir ifadesi olarak kabul etmek gerekir. Hatta, bu artışı merkezî ve yerel yönetimin bir başarısı saymak da gerekir. Çünkü, kentte daha ilk yıllarda okula öğrenci gönderilmesine engel olan bazı kimselerin bulunduğu ve yöneticilerin bunlarla da uğraşmak zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Bu konunun önemine istinaden Denizli Rüşdiyesi Muallim-i evveli Ali Efendi'nin arz-ı hâline cevaben yazılan

²⁸ SVA-1298, s. 147; 1301, s. 202; 1302, s. 179.

1 Ş. 1293 (21 Ağustos 1876) tarihli yazıyı aynen aktarıyoruz. “İşbu merkezden bahs olunmayarak teşvikât-ı mü’essere icrâsıyla Rüşdiye şakirdânının teksiri ve et-fâlin böyle tahsil-i ma’arifden mahrûm kılınmalarını mucib olacak hâl ve hareketde bulunanların şediden tevbih ve tekdir husûsunun Aydın Vilâyet-i celilesine iş’âr buyurulması babında.”²⁹ Bu yazıda, çocukların rüşdiye eğitime engel olmak isteyenlerin kimler olduğu, bunun nedeni konusunda bir bilgi verilmemekle beraber, sorunun münferit olduğu kanaatindeyiz. Çünkü, bu sorunun daha sonraki zamanlarda devam ettiğine veya esaslı sonuçlar doğurduğuna dair her hangi bir bulgu mevcut değildir. Diğer taraftan, devlet de bu tür hareketlere karşı müsamahasız davranmış ve öncelikle ilgili kişilerin “şediden tevbih ve tekdir” edilmesi yoluna gitmiştir. Böylece devlet taviz vermeden, gevşek ve ihmalkâr davranmadan sorunu daha başında kestirip atmıştır.

Diğer taraftan Denizli Rüşdiyesi'nin medreselerle rekabetinde merkezî yönetimin lehine olan kesin ve tavizsiz tavrı onun gelişiminde bir başka büyük etken olmuştur. Şöyle ki, medreseler, Denizli Rüşdiyesi'nin ilk yıllarında sıbyan mektebini bitirip rüşdiye çağına gelen öğrencileri kendine çekmekteydi. Bu bakımdan temel gayesi rüşdiye öğrenci sayısını artırmak olan merkezî iktidar, medreseleri rüşdiye öğretimi için büyük bir tehdit ve tehlike olarak görmüştür. Bu konuda, Maarif Nezareti'nin Aydın Vilayeti'ne gönderdiği 16 Ağustos 1292 (28 Ağustos 1876) tarihli tahriratu, devletin görüşünü ve düşündüğü tedbirleri açık bir şekilde ortaya koyması bakımından dikkate değerdir:

Aydın Vilâyet-i Celilesine, bil'l-cümle mekâtib-i sıbyâniyede tahsil-i kırâ'et eden etfâlin beher sene bi'l-ımtihân mekâtib-i rüşdiyeye ahz ve nakilleri usûl-ı müttehize iktizasından bulunduğu halde Denizli Mekteb-i Rüşdiyesi'ne o misellü etfâl gelmeyüb medrese odalarında mekteb şeklinde bulunan mahallere tecemmü' etmekde olduğu be kere ba'zı taraftan haber verildi. Etfâlin böyle medrese odalarında gayr-ı muntazam surette ders okudulub mekteb-i rüşdiyeye gönderilmemesi bunların tahsil-i maarifden mahrûm kalmaları bâdî ve feyzlerine mani' olacağına mebni tecviz olunacağından teşvikât-ı mü'essere icrâsıyla rüşdiye şakirdânının teksiri ve bu hale sebebiyet verenlerin şediden tevbih ve tekdiri husûsunun savb-ı sâmi-i asfânelerine iş'ârı meclis-i ma'arifden ifâde olunmuş olmağla ber minvâl-ı muharrer icâbının icrâsıyla keyfiyetin iş'âr buyurulması babında. 9 Şa'ban 1293/ 16 Ağustos 1292.³⁰

²⁹ BOA, *MF.MKT.*, 42/1, 1 Ş.1293. (Bakınız: Ek 2.)

³⁰ BOA, *MF.MKT.*, 42/87, 9 Ş.1293. (Bakınız Ek 1.)

Bu noktada belirtmek gerekir ki, rüşdiye-medrese rekabetinin, sadece Denizli için değil, imparatorluğun geneli için geçerli bir durum olduğu bilinen bir gerçektir³¹.

C- DENİZLİ SANCAĞINA TABİ KAZALARDA RÜŞDİYELERİN AÇILMASI

Denizli Rüşdiyesi'nden sonra kazalarda açılan rüşdiyelerden ilki Tavas Rüşdiyesi'dir. Tavas Rüşdiyesi'nin kuruluş tarihini tam olarak tespit edemsek de, Denizli Rüşdiyesi'nden birkaç yıl sonra açıldığı anlaşılmaktadır. Buna dair elimizdeki en eski tarihli belge 23 Ş. 1292 (23.09.1875) tarihlidir ki, bu belgede Tavas Rüşdiyesi öğrencileri için istenilen kitap ve risalelerin gönderildiği bildirilmektedir³². Tavas Rüşdiyesi'nin ilk yıllarında Muallim-i evvel ve Muallim-i sani olmak üzere iki öğretmen mevcuttu. Bu öğretmenlerden Muallim-i saninin, bir süre sonra sülüs derslerini de "ilave bir görev" olarak yürütmesine izin verilmiştir. Mektebin muallim-i sanisi olan Mustafa Efendi bu görevini uzun yıllar devam ettirmiştir. Diğer taraftan okulun rik'a öğretmeninin mahallince seçilmesine izin verilmesi üzerine, bu göreve Hafız Mehmed Efendi'nin tayini uygun bulunmuştur³³. Hafız Mehmed Efendi, 1315 (1897/1898) yılına kadar da bu görevde kalmıştır. İlginçtir ki, Mehmed Efendi'den sonra da rik'a öğretmenliğine her hangi bir öğretmen atanmamıştır. Kanaatimizce bunun nedeni, diğer kazalarda yeni rüşdiyelerin açılması ve böylece Tavas Rüşdiyesi'nin öğretmen kadrosunda bir sınırlamaya gidilmiş olmasıdır. Aşağıdaki tablo, Tavas Rüşdiyesi'nin 1300-1326 (1882/1883-1908/1909) tarihleri arasındaki öğretmen ve öğrenci durumunu ortaya koymaktadır³⁴.

³¹ Rüşdiye-Medrese rekabeti, başka bir belgeye şöyle yansımıştır: Rumeli Birlikleri Komutanı Ömer Lütfi Paşa ve beraberindeki yerel yöneticiler, Babıali'den Bosna'daki Banaluka, Bihke, Yenipazar, Travnik, Izvornik sancaklarında sıbyan mektepleri ve medreseler açılmasını talep ettüklerinde, verilen cevapta buralarda sıbyan ve rüşdiye mekteplerinin açılmasının daha uygun olacağı belirtilmiştir. M. Arzu Nurdoğan, *Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-1922)*, Marmara Üniversitesi, 2005 (Yayımlanmamış Doktora Tezi) ve Meclis-Vâlâ, Nr. 4169, 16 B. 1267/17.05.1851'e atfen Ayşegül Altunova, *Osmanlı Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.124-125.

³² BOA, *MF.MKT.*, 31/168, 23 Ş.1292.

³³ BOA, *MF.MKT.*, 71/85, 12 Za.1298; 76/68, 16 Ş. 1299.

³⁴ SVA-1300, s.232; 1301, s.205; 1302, s181; 1303, s.150; 1304, s.348; 1305, s.163; 1306, s.193; 1311, s.373; 1312, s.373; 1313, s.354; 1314, s.349-350; 1315, s.366; 1316, s.347; 1317, s.318; 1319, s.274; 1320, s.274; 1321, s.265; 1323, s.259; 1326, s.547.

Tablo 3

Tavas Rüşdiyesi						
Yıl	Öğretim Kadrosu					ÖS
	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Sülüs Muallimi	Rik'a Muallimi	Bevvab	
1300	Hacı Abdullatif Efendi	Hacı Mustafa Efendi	Hacı Mustafa Efendi	Hafız Mehmed Efendi	-	90
1301	Hacı Abdullatif Efendi	Hacı Mustafa Efendi	Hacı Mustafa Efendi	-	-	87
1302	Hacı Abdullatif Efendi	Hacı Mustafa Efendi	Hacı Mustafa Efendi	Hafız Mehmed Efendi	Ali Ağa	98
1303	Hacı Abdullatif Efendi	Hacı Mustafa Efendi	Hacı Mustafa Efendi	Hafız Mehmed Efendi	-	ÖSV
1304	Hacı Abdullatif Efendi	Hacı Mustafa Efendi	Hacı Mustafa Efendi	Hafız Mehmed Efendi	-	ÖSV
1305	Hacı Abdullatif Efendi	Hacı Mustafa Efendi	Hacı Mustafa Efendi	Mehmed Efendi	Mustafa Ağa	ÖSV
1306	Hacı Abdullatif Efendi	Hacı Mustafa Efendi	Hacı Mustafa Efendi	Hafız Mehmed Efendi	Mustafa Ağa	ÖSV
1308	Okuldan bahsedilmemektedir.					
1311	Hacı Abdullatif Efendi	Hacı Mustafa Efendi	-	Hafız Mehmed Efendi	-	71
1312	Hacı Abdullatif Efendi	Hacı Mustafa Efendi	-	Hafız Mehmed Efendi	-	71
1313	Hacı Abdullatif Efendi	Hacı Mustafa Efendi	-	Hacı Mehmed Efendi	-	68
1314	Hacı Abdullatif Efendi	Hacı Mustafa Efendi	-	Mehmed Efendi	-	55
1315	Hacı Abdullatif Efendi	Hacı Mustafa Efendi	-	-	-	45
1316	Hacı Abdullatif Efendi	Hacı Mustafa Efendi	-	-	-	71
1317	Hasan Fehmi Efendi	Hacı Mustafa Efendi	-	-	-	55
1319	Abdurrahman Efendi	Hacı Mustafa Efendi	-	-	Mustafa Efendi	57
1320	Abdurrahman Efendi	Hacı Mustafa Efendi	-	-	Mustafa Efendi	57
1321	Abdurrahman Efendi	Hacı Mustafa Efendi	-	-	Mustafa Efendi	57
1323	İbrahim Sabri Efendi	Hacı Mustafa Efendi	-	-	Mustafa Efendi	57
1326	İbrahim Sabri Efendi	Hacı Mustafa Efendi	-	-	Mustafa Efendi	51

ÖS: Öğrenci sayısı ÖSV: Öğrenci sayısı verilmemiştir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi Tavas Rüşdiyesi'nde eğitim-öğretim ilk yıllarda üç öğretmenle sürdürülmüştür. Burada dikkatimizi çeken nokta Sülüs ve Rik'a öğretmenliğinin boş bırakılmamaya çalışılmasıdır. Bu çerçevede, muallim-i sani Mustafa Efendi'ye aynı zamanda Sülüs öğretmenliği görevi verilmiştir. Fakat 1311 yılına kadar Sülüs derslerine giren muallim-i evvel Mustafa Efendi görevine devam ettiği halde, Sülüs öğretmenliğini bırakmıştır. Rik'a öğretmenliği ise on yılı aşkın süre Hacı Mehmed Efendi'nin uhdesinde kalmıştır. Ancak, okula 1311'den sonra sülüs öğretmeni, 1315'ten sonrada Rik'a öğretmeni atanmamıştır. Dolayısıyla, okulun 1315'ten sonraki öğretmen sayısı hep ikide kalmıştır. Öğretmen sayısındaki düşüşe paralel olarak rüşdiyenin öğrenci sayısında da genel bir düşüş gerçekleşmiştir. 1300 (1882/1883) yılı başlarında 87-97 arasında seyreden öğrenci sayısı, 1311 (1883/1884)'den sonra 71-45 arasında inişli çıkışlı bir trend göstererek genel bir düşüş gerçekleşmiştir.

Tavas'tan sonra kazalarda tesis edilen rüşdiyelerden ikincisi Buldan Rüşdiyesi'dir. Buldan Rüşdiyesi'nin Tavas'tan birkaç yıl sonra açılmış olduğu anlaşılmaktadır ki, 19 Ca. 1296 (11 Mayıs 1879) tarihli bir tahriratta Muğla Rüşdiyesi muallim-i evveli Abdurrahman Efendi'nin "*yeniden inşa olunan*" Buldan Mekteb-i Rüşdiyesi nakledilmesi uygun görülmüştür³⁵. Bu tarihlerde okulun şiddetle sülüs öğretmenine ihtiyaç duyduğu Maarif Nezareti ile Aydın Vilayeti arasındaki yazışmalardan anlaşılmaktadır. İlk zamanlarda Muallim-i Evvel Abdurrahman Efendi'ye sülüs muallimliğinin verilmesi dahi düşünülmüştür. Ancak, Abdurrahman Fehmi Efendi'nin kendisine sülüs muallimliğinin ilave memuriyet olarak verilmesini istemesi nedeniyle, bu işin hüsn-i hat erbabından birine verilmesi talep edilmiştir³⁶. Bununla birlikte, Buldan Rüşdiyesi'ne sülüs öğretmeni atanması işi bir süre sürüncemede kalmıştır³⁷. Herhalde okula sülüs öğretmeni sonraki yıllarda atanmamış olmalıdır. Çünkü okulda sülüs öğretmenin görev yaptığına dair hiçbir kayda tesadüf edemedik. Bununla beraber, okulda hat öğretmeni olarak sadece rik'a öğretmeni görev yapmıştır. Rik'a mualliminin bulunmadığı 1316 (1898/1899)'dan sonra bu görev Muallim-i Evvel

³⁵ BOA, *ME.MKT.*,62/63, 19 Ca. 1296. Söz konusu tahriratta Abdurrahman Efendi'nin Buldan Rüşdiyesi'ne kaydırılmasının nedeni, Muğla Rüşdiyesi'nin öğrenci sayısındaki azalma olarak belirtilmiştir. Zira, öğrenci sayısındaki azalma ile birlikte, iki öğretmenli Muğla Rüşdiyesi için bir öğretmenin yeterli olacağı düşünülmüştür.

³⁶ BOA, *ME.MKT.*,70/14, 12 L.1298.

³⁷ Bakınız: BOA, *ME.MKT.*,73/110, 12 S. 1298.

Rasih Efendi'ye verilmiştir³⁸. 1300 (1882/1883) yılından itibaren takip etme imkânı bulduğumuz Buldan Rüşdiyesi'nin öğretmen ve öğrenci durumu şöyledir:³⁹

Tablo 4

Buldan Rüşdiyesi					
Yıl	<i>Öğretim Kadrosu</i>				ÖS
	<i>Muallim-i Evvel</i>	<i>Muallim-i Sani</i>	<i>Rik'a Muallimi</i>	<i>Bevvab</i>	
1300	Abdurrahman Fehmi Efendi	Ahmed Efendi	Tevfik Efendi	Osman Ağa	ÖSV
1301	Ahmed Efendi	Hafız Hüseyin Efendi	Tevfik Efendi	Osman Ağa	ÖSV
1302	Halil Efendi	Hafız Hüseyin Efendi	Akif Efendi	Osman Ağa	55
1303	Halil Efendi	Hafız Hüseyin Efendi	Akif Efendi	-	ÖSV
1304	Halil Efendi	Hafız Hüseyin Efendi	Akif Efendi	-	ÖSV
1305	Halil Efendi	Hafız Hüseyin Efendi	Akif Efendi	-	ÖSV
1306	Halil Efendi	Hafız Hüseyin Efendi	Kâşif Efendi	-	ÖSV
1308	Okuldan bahsedilmemektedir.				
1311	Hasan Fehmi Efendi	Hafız Ahmed Efendi	Mehmed Kâşif Efendi	-	35
1312	Hasan Fehmi Efendi	Hafız Ahmed Efendi	Mehmed Kâşif Efendi	-	35
1313	Hasan Fehmi Efendi	Hafız Ahmed Efendi	Osman Efendi	Mehmed Efendi	35
1314	Mehmed Rasim Efendi	Hafız Hüseyin Efendi	Osman Efendi	Mehmed Efendi	37
1315	Mehmed Rasih Efendi	Hüseyin Efendi	-	-	32
1316	Mehmed Rasih Efendi	-	-	-	23
1317	Mehmed Rasim Efendi	-	-	-	33

³⁸ BOA, *MF.MKT.*, 416/41, 01 Ca. 1316.

³⁹ SVA-1300, s.230; 1301, s.210; 1302, s.186; 1303, s.153; 1304, s.351; 1305, s.167; 1306, s.195; 1311, s.358; 1312, s.358; 1313, s.339; 1314, s.333; 1315, s.340; 1316, s.321; 1317, s.297; 1319, s.256; 1320, s.259; 1321, s.247; 1323, s.241; 1326, s.530.

1319	Mehmed Rasih Efendi	-	-	-	64
1320	Rasih Efendi	-	-	-	64
1321	Rasim Efendi	-	-	Mehmed Efendi	64
1323	Rasim Efendi	-	-	-	48
1326	Ahmed Rasim Efendi	Yusuf Efendi	-	-	ÖSV

ÖS: Öğrenci sayısı ÖSV: Öğrenci sayısı verilmemiştir

Buldan Rüşdiyesi, Tablo 4'ten anlaşılacağı üzere, 1316'e kadar muallim-i evvel, muallim-i sani ve rik'a öğretmeni olmak üzere üç öğretmenle öğretim vermiştir. Bu tarihte öğrenci sayısının 23'e kadar düşmesi, okuldaki öğretmen sayısını da etkilemiş olmalıdır. Ancak, 1318 (1900/1901)'den itibaren öğrenci sayısının yaklaşık %50 artışla 64'e kadar çıkması, öğretmen ihtiyacı ve talebini de beraberinde getirmiştir. Bunu açık bir şekilde Aydın Vilayeti'nden Maarif Nezareti'ne yazılan 27 Zilhicce 1318 (12 Nisan 1901) tarihli yazıda görmekteyiz. Bu yazıda Buldan Rüşdiyesi'nin 64 öğrenciye sahip olduğu, dolayısıyla da burada "yalnuz bir mu'allim mevcûd şakirdanı hakkıyla tedris" edemeyeceği belirtilerek bir mu'allim-i saniye "lüzûm-ı kâvi" ihtiyaç duyulmuştur. Fakat, vilayetin bu talebine Maarif Nezareti, "bütçenin hâl-i hazırı (nun) müsâ'id olmadığı" gerekçesiyle olumsuz yanıt vermiştir⁴⁰.

Buldan ve Tavas rüşdiyelerini 1304 (1886/1887)'te Sarayköy (Saray) Rüşdiyesi takip etmiştir. Sarayköy Rüşdiyesi, kuruluşundan itibaren bir öğretmenle eğitim hayatını sürdürmüştür. 1314 (1896/1897)'te Sarayköy ibtidaisi öğretmeni Abdurrahman Efendi'nin tayini Sarayköy Rüşdiyesinin ibtidai ile olan bağına da ortaya koymaktadır⁴¹. 1314-1317 (1886/1897-1899/1900) yılları arasında tespit edebildiğimiz kadarıyla öğrenci sayısı ise 19 ila 23 arasında değişmiştir.

XIX. yüzyıl sonlarına doğru açılan Kadı, Garbi Karaağaç⁴² ve Çal Rüşdiye'nin de öğretmen ve öğrenci sayısı itibarıyla Sarayköy'den fazla farklı olmadığı söylenebilir. Genelde bahsi geçen rüşdiyelerin tek öğretmenli ve

⁴⁰ BOA., *MF.MKT.*, 560/48, 12 S. 1319. (Bakınız: Ek 4.)

⁴¹ BOA., *MF.MKT.*, 272/434, 13 M. 1313. Sarayköy İbtidai Mektebi Muallimi Abdurrahman Efendi, Sarayköy Mekteb-i Rüşdiyesi Yazı Muallimi Akif Efendi'nin yerine tayin edilmiştir.

⁴² Garbikaraağaç Rüşdiyesi'nin ilk muallimliğine Bayezid muallim-i evveli tayin edilmiştir. Diğer taraftan, kazalardaki rüşdiyelerden Garbi Karaağaç Rüşdiyesi, Çal Rüşdiyesi'ne göre daha önce açılmıştır. Buna dair bakınız: BOA., *MF.MKT.*, 272/ 19, 11 M. 1313. Bu arada, Çal Rüşdiyesi'nin açılmasıyla muallimliğe Muallim-i Evveli Ömer Lütüfi, bevvalığa Mehmed Efendi getirilmiştir. BOA., *MF.MKT.*, 311/ 26, 30 L. 1313.

yaklaşık 20 ila 40 arasındaki öğrenci sayısı ile Buldan ve Tavas'a göre daha küçük ölçekli rüşdiyeler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Garbi Karaağaç ve Çal rüşdiyeleri öğretmen ve öğrenci sayılarıyla nispeten Sarayköy ve Kadı'dan biraz daha farklılık göstermektedirler. Bu itibarla, Garbi Karaağaç Rüşdiyesi'nin 1320 (1902/1903)'den sonra öğretmen sayısı 2-3 arasında değişirken, Çal Rüşdiyesi'nin öğretmen sayısı ise 1326 (1908/1909)'da ikiye çıkmıştır. Çal Rüşdiyesi'nin ayrıca 1320 (1902/1903)'lerden itibaren artan öğrenci sayısı yönüyle de diğerlerine göre biraz daha farklı olduğu açıktır. Zira, Çal Rüşdiyesinin öğrenci sayısı 1326 yılında 62'ye kadar çıkmıştır. Bu artış, yukarıda değinildiği gibi öğretmen sayısının ikiye çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Sarayköy, Çal, Kadı ve Garbi Karaağaç rüşdiyelerinin 1304-1326 (1886/1887-1908/1909) yılları arasındaki öğretmen ve öğrenci sayıları şöyledir:⁴³

Tablo 5

Yıl	Sarayköy		Çal		Kadı		Garbi Karaağaç	
	M	T	M	T	M	T	M	T
1304	1	-	-	-	-	-	-	-
1305	1	-	-	-	-	-	-	-
1306	1	-	-	-	-	-	-	-
1308	-	-	-	-	-	-	-	-
1311	-	-	-	-	-	-	-	-
1312	-	-	-	-	-	-	-	-
1313	-	-	-	-	-	-	-	-
1314	1	22	-	-	1	18	-	-
1315	1	23	1	91 ⁴⁴	1	18	1	43
1316	1	19	1	19	1	21	1	43
1317	1	20	1	38	1	12	1	43

⁴³ SVA-1304, s.349; 1305, 165; 1306, s.194; 1314, s.343, 345, 1315, s.348, 357, 360, 375; 1316, s.329, 338, 341, 355; 1317, s.303, 310, 312, 324; 1319, s.262, 269, 271, 280; 1320, s.265, 272, 284; 1321, s.253, 259, 270; 1323, s.247, 253, 264; 1326, s.530, 535, 554. Okullardaki bevvablar öğretmen sayısına dahil edilmemişlerdir.

⁴⁴ Çal rüşdiyesinin 1315 salnamesinde 91 olarak verilen öğrenci sayısında baskı hatası olduğunu, bu sayının 19 olması gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü bir yıl sonraki vilayet salnamesinde verilen öğrenci sayısının 19 ve maarif salnamesinde de 25 olarak verilmesi, rüştiyenin ilk yıllarındaki öğrenci sayısının çok yüksek olmadığını göstermektedir. Nitekim Rüştiyenin en fazla öğrenci sayısına ulaştığı 1326 yılında bile öğrenci sayısı 62'dir. Yani rüştiyenin açıldığı ilk yılda öğrenci sayısının 91 olması mümkün görünmüyor. Bu nedenle verilen öğrenci sayısının baskı hatasından kaynaklandığını düşünerek 91 olarak değil, 19 olarak kabul etmek doğru olacaktır.

1319	1	-	1	42	1	12	2	20
1320	1	-	1	42	-	-	2	20
1321	1	-	1	40	-	-	3	30
1323	1	-	1	51	-	-	3	35
1326	1	-	2	62	-	-	2	29

T: talebe, öğrenci

M: muallim, öğretmen

Tablo 5'te bahsi geçen kazalardaki rüşdiyelerin dışında Günay nahiyesinde de bir rüşdiyenin açılmasına teşebbüs edilmiştir. Günay ahalisinin bu yöndeki talebi, somut olarak bir rüşdiye binasının inşa edilmesiyle kendini göstermiştir. Rüşdiye binasının inşa edilmesinden sonra vilayetten buraya maaşı Ma'arif Hisse-i İ'ânesi'nin vilâyete mahsus kısmından ödenmek üzere bir öğretmen tayin edilmesi istenmiştir. Bu talep Aydın Vilayeti'nden Maarif Nezareti'ne gönderilen 27 Zi'l-hicce 1318 (17 Nisan 1901) tarihli yazıda şöyle ifade edilmiştir: "...üç seneden beri i'âne-i ahâli ile inşâ olunarak şimdiye kadar bir mu'allim ta'yinine intizaren mesdûd olan Günay Mekteb-i Rüşdiyesi'ne bir mu'allimin ta'yini..."⁴⁵

Gerek tabloda yer alan bilgiler, gerekse yukarıdaki izahattan anlaşılacağı üzere Denizli'deki 20 yıllık süreçte ilköğretimde okullaşma oranı ve öğretim kadroları itibariyle kısmî bir iyileşme mevcut olmuştur. Bu bize rüşdiyelerin, Denizli'de ilköğretim düzeyinde eğitim veren medreselerin gölgesinde geliştiği intibai vermektedir. Bununla birlikte, 1303-1308 (1885/1886-1890/1891) yılları arasında rüşdiyelerin öğrenci sayısı tespit edilemese de, diğer yıllar dikkate alındığında Denizli'de genel olarak yeni okullara ilgi duyulduğu anlaşılmaktadır.

D- DENİZLİ KIZ RÜŞDİYESİ (DENİZLİ İNÂS RÜŞDİYESİ)

1- Osmanlı Devleti'nde Kız Rüşdiyelerinin Açılması

1858'e kadar eğitim alanında yapılan çalışmalar ve açılan okullar hep erkek öğrencilere yönelikti. Bu nedenle bu tarihe gelindiğinde kız çocuklarının tahsil durumu sıbyan mekteplerinin derecesini geçememişti. Bu da biraz Kur'an okumak ve bazı namaz surelerini ezberlemekten ibaretti. Ne yazık ki, kız çocuklarının eğitimi meselesi geç bir tarihte, ancak 1858'de ele alınabilmiştir. İlk kız rüşdiyesinin niçin ve nasıl açılmış olduğu Maarif Ne-

⁴⁵ BOA., *MF.MKT.*, 560/ 48, 12 L. 1319.

zarretî'nin Sadaret'e yazdığı 3 Rebiyü'l-ahir 1275 tarihli tezkirede şöyle ifade edilmektedir:

Malûmi âlî vekâletpenahileri buyurulduğı üzere her devlet ve millet'in saadeti hali efradi ahalisinin izalei cehl etmelerine mevkuf ve bu dahi iptidai emirde etfalın hüsni terbiye ve istihsali maarif etmelerine mütevakkiif olup.....Dersaadet ve biladî selâsede bulunan mahallât mektepleri dahi bundan akdem on üç daireye taksim ve beher dairede bulunan mekâtibe merci olmak için bir merkez mektebi dahi teşkil olunarak bunların gerek nizam ve intizamca ve gerek emri tahsil ve terbiyelerini muayene ve taharri ile mertebeli matlûbeye isal etmek üzere tayin olunan muavinler vasıtasile daima ahvalleri taharri ve istikşaf olunmakta .....şu kadar var ki vakit ve zamanın hükmünce sair yerlerde bu terbiye kazıyye nafıası için bunca mesai ve nukud sarfolunmakta olduğı bedihi ve müsellem olup dururken maarif nezareti dahi sade bu miktar ile iktifa edip durmayacağından hemişe etfali millet'in ilerlemesi için ciheti teslihat taharri etmek ehemmi umurdan olmağla minel cümle terbiyei umumiyenin esaslarından olan mahallât mekteplerinde zükür ve inas bir yerde bulunduklarından ve bunda ise bazı mertebe mahzur mütalaasından başka matlûp vechile emri terbiyeleri hasıl olmamasıyla kızlar için dahi ayrıca mahal tahsisiyelâ emin ve ehliyetli hocalar tayin olunması tasvip olunmakta ise de bu matlebin husulü için defaten teşebbüsati külliye göstermek halkça dağdağalı ve masrafça dahi usretli olmak lâzım geleceğinden.....⁴⁶

Tezkireden anlaşıldığı üzere, toplumsal ve malî güçlükler kız çocuklarının eğitiminde oldukça geç kalınmasına neden olmuştur. Doğrusu yüzyıllardan beri ihmal edilmiş toplumun bayan nüfusunun eğitimi için harekete geçildiğinde imparatorluğun son 64 yılında dahi uygun zemin mevcut değildi.

Özelde, Kız rüştiyelerinin açılmasında karşılaşılan en önemli sorunlardan biri, bu okullarda görev alacak kadın öğretmenlerin bulunmayışı idi. İlk zamanlardaki sorun, erkek öğretmenlerden yararlanılarak aşılmaya çalışılmıştır. Kız rüştiyelerine öğretmen yetiştirmek amacıyla 1869'da kurulan Darü'l-muallimat ve İstanbul Kız Sanayi Mektebi'nin 1873'te ilk mezunlarını vermeye başlaması ve 1878 yılında Üsküdar Kız Sanayi Mektebi'nin açılması, sorunun çözümü yönünde atılan ciddi adımlar olmuştur⁴⁷. 1 Eylül 1869 yılında yayımlanan Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ile de 6-11 yaşın-

⁴⁶ Ergin, *a.g.e.*, c.1-2, s.457-458.

⁴⁷ Ergin, *a.g.e.*, s. 458. Kız çocuklarının okutulmaması yönünde halkın temayülünün de kız rüştiyelerinin yavaş gelişimine önemli bir etken olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

daki kızların Sıbyan mekteplerine devamı zorunluluğu getirilmiştir⁴⁸. Böylece Tanzimat'ın belki de en büyük başarısı olarak⁴⁹, eğitimine önem verilen Türk kadını, toplumdaki saygın yerini almaya başlamıştır.

2- Denizli Kız Rüşdiyesi'nde Eğitim-Öğretim

Osmanlı Devleti'nde ilk kız rüştiyesi 1859 yılında açılan Sultanahmet'teki Cevri Kalfa İnas Rüştiyesi'dir. Kız rüştiyelerinin taşrada yaygınlaşmaya başlaması ise 1870'lerden sonradır⁵⁰. Denizli'de Kız Rüşdiyesi'nin tesisi için yürütülen ilk girişimler, ilk kız rüşdiyesinden tam olarak 37 yıl sonra başlamıştır⁵¹. Şehrin ileri gelenlerinden Tavaslızade Ali Efendi, rüşdiye binasını inşa ederek bir bakıma Denizli Kız Rüşdiyesi'nin kurulmasına öncülük etmiştir. İnşa edilen bu kız rüşdiyesi, bugünkü Candoğan Parkı'nın bulunduğu yerde, iki katlı bir binadan müteşekkildi. Aydın Vilayeti'nin 4 Kanun-ı sani 1311 (16 Ocak 1896) tarihli yazısı⁵², Ali Efendi'nin rüşdiye binasının teşkilindeki rolü, rüşdiyenin fiziksel kapasitesi, şehrin okula duyduğu gereksinim ve dolayısıyla şehir yönetiminin resmî olarak öğretmen talebindeki ısrarına dair dikkate değer bilgiler ihtiva etmektedir. Önemi itibarıyla Liva İdare Meclisi'nin söz konusu yazısını olduğu gibi vermeyi uygun gördük:

Maarif Nezâret-i Celilesi'ne, devletlü, efendim hazretleri, Denizli sancağı merkezinde mütebahhirân-ı memleketden Tavaslızâde izzetlü Ali Efendi tarafından iki yüz talebe isti'âb edebilecek derecede tahtanî (alta bulunan) ve fevkânî (üstte bulunan) bir bâb inâs mektebi vücûda getirildiğinden ve merkez livâda rüşdiyeye elverişli bir hayli talibât bulunduğundan bahsle mekteb-i mezkûrun inâs rüşdiyesi ittihazıyla mu'allimlerinin ta'yin ve iğrâmları ve mesârif-i tabi'iyyesinin tesviyesi için tahsisât it'âsı hakkında livâ-yı mezkûr idâre meclisinden vârid olan mazbatanın na'iliyle ifâ-yı muktezisi 4 Kanun-ı sani 1311 tarih ve 3 numarolu tahrirât ile iş'âr kılındığı halde şimdiye kadar henüz bir cevâb vürûd etmemiş ve bu hâl mektebin mesdûr (kapalı) kalmasını ve devam edecek talibâtun elân ibtida'î dersleriyle iştigâl eylemelerini mucib olmakda idüğünden bahsle mu'allimlerin bir an evvel iğrâmları bu kere de livâ-yı mezkûr

⁴⁸ Gülay Arkan, "Osmanlılarda Tanzimat Döneminde Kadınlar ile İlgili Gelişmeler", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, (Ankara: 31 Ekim-3 Kasım 1989), Ankara, 1994, s. 324.

⁴⁹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, 3. Baskı, İstanbul, 2002, s. 231.

⁵⁰ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2009*, 15. Baskı, Pegem Akademi, Ankara, 2009, s. 151.

⁵¹ Tavaslızade Ali Efendi'ye 4 Receb 1304 tarihinde ikinci dereceden rütbe ve nişan verilmiştir (SVA-1314, s. 325).

⁵² BOA., *MF.MKT.*, 321/32, 8 M. 1314. (Bakınız: Ek 3.)

mutasarrıflığından bâ tahrirât izbâr olunmuş olmağla tesrî-i muktezâsi husûsuna himem-i 'aliyye nezâretpenahileri derkâr buyurulmak babında emr ve ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. Fi 20 Zil-ka'ade 1313 ve fi 21 Nisan 1312.

Bu yazıda görüldüğü gibi, kız rüşdiye binası 200 öğrenciyeye eğitim verecek şekilde inşa edilmiştir ki bu, o günün şartlarında rüşdiyenin kapasitesinin hiç de fena olmadığını göstermektedir. Bunda, kentteki “*bir hayli elverişli kız talebenin*” mevcut olması etkili olmuştur. Yazıda, rüşdiyenin açılmamasından dolayı devam edecek öğrencilerin hâlâ ibtidaî düzeydeki derslerle meşgul olmak zorunda kalması nedeniyle yaklaşık beş buçuk aydan beri talep edilen öğretmen konusundaki tahrirata cevap alınmamış olması ayrıca kayda değerdir. Vilayetin söz konusu yazısı Maarif Nezareti 8 Haziran 1312 (20 Haziran 1896) tarihinde cevap bulmuş ve öğretmen gönderememenin nedeni ve talebin nasıl karşılanacağı şu şekilde izah edilmiştir:

...mekteb-i mezbûr mu'allime ma'aşatıyla mesârif-i müteferrika-i seniyesi için bi'l-istizân irâde-i seniyye-i hakan-ı padişahî şeref müte'allık buyurulmuş ise de henüz mu'allimliklerine râğbet eden bulunmadığından buna darü'l-mu'allimâtından neş'et edenlerden talebe bulunduğu hâlde ta'yin ve iğrâz olunacağını cevâben arz ve izbârı ifâde kılınmış olmağla...⁵³

Maarif Nezareti, sonraki günlerde Denizli Kız Rüşdiyesi Muallim-i Evvelliği'ne muallim tayini için bazı alternatifler üzerinde durmuştur. Örneğin, 6 M. 1314 (17 Haziran 1896) tarihli bir yazısında, İzmir Mekteb-i Terakki-i İnâs'ın eski öğretmenlerinden Sıdika Hanım'ın, Denizli Kız Rüşdiyesi birinci muallimliğine mahsus olan “*şehrî 500 kuruş maaşa talip olması*” durumunda bu göreve atamasının yapılması istenmiştir.⁵⁴ Fakat Sıdika Hanım, bu görevi istemediğinden Denizli Kız Mektebi Muallim-i Evvelliği'ne atama gerçekleşmemiştir.

Denizli Kız Rüşdiye'sinin resmen ne zaman açıldığına ve birinci muallimliğine yapılan tayin konusundaki kesin bilgiye Aydın Vilayeti'nden Maarif Nezareti'ne gönderilen 18 Safer 1314/17 Temmuz 1312 (29 Temmuz

⁵³ BOA., *MF.MKT.*, 321/32, 8 M. 1314.

⁵⁴ BOA., *MF.MKT.*, 320/ 41, 6 M. 1314. Bu yazıda, hakkında bazı şikâyetler bulunan Zekiye Hanım tecrübe ve bilgisinden dolayı görevinde bırakılması, ancak kendisiyle “tenbihat-ı mukteziye” üzere konuşulması gerektiği belirtilmiştir. Böyle bir yola gidilmesinin nedeni ise birçok kız rüşdiyesi muallimliğinin münhal bulunmuş olmasından kaynaklanmıştır.

1896) tarihli yazıdan öğrenmekteyiz. Buna göre Denizli Kız Rüşdiyesi resmî olarak 29 Haziran 1312 (11 Temmuz 1896) tarihinde açılmış ve muallim-i evvelliğine 500 kuruş maaşla Ülfet Hanım atanmıştır⁵⁵. Bununla beraber, vilayetin söz konusu yazısında, okul için elzem olan muallim-i sani, nakış öğretmeni ve bir hademe tayini ile okulun senelik “mesârif-i müteferrika tahsisatı”nın neden ibaret olduğuna dair daha önce Maarif Nezareti'nin tahriratında bir açıklama bulunmadığından tekrar bilgi istenmiştir⁵⁶. Bunun üzerine, Maarif Nezareti, 500 kuruş maaşla görev yapmakta olan muallim-i evvelden başka, muallim-i saniye 300 kuruş, hademeye 80 kuruş maaş ve okul için senelik 500 kuruş “mesârif-i müteferrika” tahsis kılınacağını bildirmiştir. Bunun dışında okulun “noksan mu'allimesi tayin ve istihdâmına mahal görülmemiş”tir. Aslında, burada “mahal” görülmeyen tayin ve istihdamdan kastın, bir nakış öğretmenin tayin ve istihdamı olduğu açıktır. Nihayetinde, Denizli Kız Rüşdiyesi bevvelliğine 1 Temmuz 1312 (11 Temmuz 1896)'de Fatıma Hanım, okulun ikinci muallimliğine de 21 Eylül 1312 tarihinde başka bir Fatıma Hanım atanmıştır. 9 Teşrin-i Evvel 1312 (21 Ekim 1896)'de de ikinci muallim Fatıma Hanımın memuriyetinin asaleten tasdiki Aydın Vilayeti'nce istenmiştir⁵⁷.

Görüldüğü gibi Denizli Kız Rüşdiyesi başta öğretim kadrosu olmak üzere ciddi eksiklerle açılmıştır. Bir öğretmenle açılan okulun eksikleri, birkaç ay içinde atanan bevvel ve ikinci öğretmenle kısmen giderilmeye çalışılmıştır. Ancak, Maarif Nezareti'nin okulun öğretim kadrosu hususunda ihtiyacı bulunan başkaca öğretmenin istihdamına gerek görmemesi, bu konuda yeni bir adım atmayacağına da işaretti.

Diğer taraftan, okul için gerekli olan levazımın karşılanması konusundaki süreç şöyle gelişmiştir: Okulun açılışından yaklaşık bir ay sonra ihtiyaç duyulan 2.000 kuruş tutarındaki sıra gibi malzemelerin temini için gerekli olan ödeneğin verilmesi talep edilmiştir. Maarif Nezareti de, 16 Ağustos

⁵⁵ Ülfet Hanım'ın tayini konusunda bakınız: BOA., MF.MKT., 322/12, 12 M. 1314; 324/57, 29 M. 1314.

⁵⁶ Aydın Vilayeti tarafından 18 Safer 1314 tarihinde Maarif Nezareti'ne yazılan tahrirat şöyledir: “Ma'arif-i Umûmiye Nezâret-i Celîlesi Cânibî'ne, Devletlü, efendim hazretleri, Denizli'de bâ irâde-i seniyye-i hazret-i padişahi te'sis olunan inâs mekteb-i rüşdiyesinin 29 Haziran 1312 tarihinde resmî kışâdâ icrâ edildiği 15 Temmuz 1312 tarihli telgrafname ile arz edilmiş idi. Mekteb-i mezburun birinci mu'allimliğine tayin buyurulan Ülfet Hanım tarih-i mezkûrde ifâ-yı vazîfeye mübâyeret etmiş ise de mu'allime-i sâniye ve nakış mu'allimesi hademe ve seneci mesârif-i müteferrika tahsisâtı neden ibâret idüğü olbabdaki şerefiârid olan 11 Haziran 1312 tarih ve elli iki irâdenâme-i fahimâmelerinde emr ve izbâr buyurulmadığından bi't-tabî bu cihetin icrâsına güdülememiştir. Ma'hezâ mekteb-i mezbur için nakış mu'allimesiyle mu'allime-i sâniyyeye ve hademeye ve seneci mesârif-i müteferrikaya 'âid tahsisâtın dahil mektebin kışâdına kadar irâsıyla keyfiyetin emr ve iş'ân müsterhündür. Ol bâbda emr ve ferman hazret-i men lehü'l-enrindir. Fi 18 Safer 1314 fi 17 Temmuz 1312.” BOA., MF.MKT., 331/ 33, 27 Ra. 1314, s. 1.

⁵⁷ BOA., MF.MKT., 331/ 33, 27 Ra. 1314, s. 1-3.

1312 (28 Ağustos 1896) tarihli yazısıyla okulun “*sıra gibi levâzım-ı te’sisiyesinin tedârükü*” için 2.000 kuruşun sarfına izin vermiştir⁵⁸. Ancak, sarfına izin verilen bu para kullanılmamıştır. Okulun bu husustaki ihtiyacı, okulun müessisi Tavashlızade Ali Efendi tarafından karşılanmıştır⁵⁹. Bununla beraber, kullanılmayan bu para, aşağıda değineceğimiz üzere 1899 depremiyle tahrip olan rüşdiye binasının tamiratında kullanılmak üzere yeniden talep edilmiştir.

Denizli Kız Rüşdiye'nin 1316-1326 (1898/1899-1908/1909) yılları arasındaki öğretmen ve öğrenci durumunun vilayet ve maarif salnamelerden takip edebilmekteyiz. Buna göre, 1316 ve 1326 yılları hariç okulda hep bir öğretmen görev yapmıştır. Aşağıdaki tabloda (Tablo 6'da) 1316 ve 1317 (1899/1900) yıllarında okulun muallim-i evveli olarak görünen Asiye Lamiye Hanım'ın, sonraki yıllarda da, en azından 1320 (1902/1903)'lere kadar okulun resmî öğretmeni konumunda bulunduğu anlaşılmaktadır. 1317'den itibaren tabloda yer almamasının nedeni sağlık nedenlerinden dolayı görevini ifa edememiş olmasından, belki de Denizli'de bulunmamış olmasından kaynaklanmış olabilir. Zira, Asiye Hanımın şiddetli mide rahatsızlığından dolayı sık sık izin talebinde bulunarak İstanbul'da tedavi olmak istediğini biliyoruz⁶⁰. Bu nedenle, Asiye Hanımın hukuken okulun öğretmeni olmasına rağmen, fiilen öğretmenlik yapamadığını tahmin etmekteyiz. Diğer taraftan, Tablo 6'ya göre 1326 yılı dışında okulda herhangi bir bevvabenin görev yapmadığı görülmektedir.

Okulun öğrenci durumuna baktığımızda, salnamelerden genel bir bilgi edinmemiz mümkündür. Bununla birlikte vilayet salnamesinde 1318 (1900/1901), 1319 (1901/1902), 1320 (1902/1903) ve 1321 (1903/1904) yıllarına ait öğrenci sayının aynı olması, bilginin sıhhati konusunda bizi kuşkuya düşürmektedir. Muhtemelen 1318 yılına ait öğrenci sayısı mükerre-

⁵⁸ BOA., *MF.MKT.*, 336/ 18, 20 R. 1314.

⁵⁹ BOA., *MF.MKT.*, 507/18, 9 S. 1318.

⁶⁰ BOA., *MF.MKT.*, 646/33, 19 R. 1320. Asiye Hanımın tatil ve izin günlerine ilişkin başvuru maaş uygulaması ve tedavi için verilen iznin bitimiyle görevinin başında bulunmaması durumunda müstafi sayılacağına dair uyarıda bulunulması, Osmanlı eğitim ve personel politikaları açısından dikkate değer görülmektedir. Bu bakımdan Aydın Vilayeti'nin 13 Temmuz 1320 tarihli yazısını aynen vermek yararlı olacaktır: “*Aydın Vilayeti Mu’arif Müdüriyetine, 13 Nisan 1318 tarihli ve 38 numaralı şukka-i şerifelerine Mekâtib-i Rüşdiye idâresi ifâdesiyle cevâbudur. Denizli Sancağı İnad Rüşdiye Mektebi Mu’allime-i Ulâsı Asiye Lami’a Hanımın evvâm-ı ta’îliye münhasır olmak ve müddet-i me’zûniyetinde nısf ma’âş verilmek ve mektebin kışâdında vazîfesi başında isbât-ı vücûd etmediği surette müstafi ‘addedilmek şartıyla berâ-yı tedâvi Dersa’adete ‘azimetine ruhsat i’lâsı bi’l-tensib muhâsebe ve sicill-i ahvâl şu’besince ol vechle kaydına işâret edilmiş olmağla şukka-i muhâbbî terkîm kılınır.*” BOA., *MF.MKT.*, 646/33, 19 R. 1320. Asiye Lamiya Hanımın izin dilekçesine ekli sağlık raporu Belediye Doktor Vekili tarafından verilmiştir. Bu rapor da *MF.MKT.*, 646/33 nolu dosyada yer almaktadır.

ren yazılmış olmalıdır. Diğer taraftan 1316 (1898/1899) ve 1317 (1899/1900) yıllarına ilişkin öğrenci sayısı, Vilayet Salnameleri ile Maarif Salnameleri arasında küçük de olsa bazı farklılıklar göstermektedir. Bununla birlikte, kız rüşdiyesinin öğrenci sayısının kuruluşundan 1326 (1908/1909) yılına kadar 65 ile 100 arasında değişmiş olduğu açıktır. Bununla beraber 1326'da öğrenci sayısının kurulduğundan beri en yüksek seviye olan 100'e çıkması, okulun öğrenci sayısında genel bir artışın olduğunu ortaya koymaktadır. Aşağıdaki tabloda maarif ve vilayet salnamelelerinden hareketle Denizli Kız Rüşdiyesi'nin 1315-1321 (1897/1898-1903/1904) yılları arasındaki öğretmen ve öğrenci durumu ortaya konulmuştur⁶¹.

Tablo 6

<i>Denizli İnâs Rüşdiyesi Mektebi</i>				
	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	<i>Bevvabe</i>	<i>Talebe</i> ⁶²
1315	Belirtilmemiştir			
1316	Asiye Lamia Hanım	Adviye Hanım	-	66/65
1317	Asiye Lamia Hanım	-	-	90/80
1318 ⁶³	-	Şehar Hanım	-	65
1319	-	Şerife Hanım	-	65
1320	-	Şerife Hanım	-	65
1321	-	Şerife Hanım	-	65
1323	-	Şerife Hanım	-	Belirtilmemiştir
1326	Latife Hanım	Rahime Hanım	Penbe Hanım	100

3- 1899 Depreminin Denizli Kız Rüşdiyesi Üzerindeki Etkisi

1899 yılında Sarayköy merkezli deprem, başta Denizli ve kazaları olmak üzere Aydın Vilayeti'ni bütünüyle etkileyip yüzlerce kişinin ölümüne ve yaralanmasına neden olduğu gibi 12.000'den fazla evin yıkılmasına yol açmıştır. Kısaca 1899 depreminin şehrin alt yapısında ve sosyal yaşamında meydana getirdiği tahribatın, benzer şekilde eğitim yaşamı üzerinde de oldukça derin etkileri olmuştur. Başka bir çalışmamızda genel mahiyetiyle

⁶¹ *SA-1315*, s. 334; 1316, s. 310; 1317, s. 289; 1319, s. 248; 1320, s. 252; 1321, s. 240; 1323, s. 234; 1326, s. 513.

⁶² Vilayet ve maarif salnameleri okulun öğrenci sayısı konusunda farklılık gösterirler. Bu nedenle her ikisinde verilen rakamları aynı anda vermeyi uygun bulduk. Tabloda öğrenci sayısının verildiği sütundaki rakamların ilki vilayet, ikincisi maarif salnamelerine aittir. Denizli Kız Rüşdiyesi hakkında Maarif salnamelerindeki bilgi için bakınız: *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (SNMU)-1317*, s. 990; 1318, s. 1101.

⁶³ *SNMU-1318*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1318, s. 1101.

1899 depreminin, Denizli eğitim kurumları, özellikle de Denizli İdadisi üzerindeki etkisi ele alınmakta, inşa faaliyetleri konusunda gösterilen çabaya değinilmektedir. Bu noktada tahrip olan 19 okulun tamirat ve inşasının şehre 423.389 kuruşluk bir yük getirmiş olduğu ve bu yükün altından kalamadığını tekrar hatırlamak gerekir. Diğer taraftan devletin söz konusu 19 okuldaki idadi ve rüşdiyelerin onarımına öncelik vermiş olduğunu tekrar belirtelim.

XX. yüzyıl başlarında Denizli maarifinin gelişimini ortaya koymak bakımından Denizli Kız Rüşdiyesi'nin depremden nasıl etkilendiğini ve buna karşı ne tür çalışmaların yapıldığını izah etmek önem arz etmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, diğer kamu binaları gibi Denizli Kız Rüşdiyesi de depremden "küllüce rahnedar olmuş" ve tahribat, içinde durulamayacak ölçüde büyük olduğundan eğitim-öğretim ta'til edilmiştir⁶⁴. Depremden hemen sonra okulun tamiratı işi ele alınarak kaynak temini yoluna gidilmiştir. Tasarruf için bazı tedbirler bile düşünülmüştür. Örneğin, "bir zamandan beri mu'allime-i bevva'besine fuzûli ma'aş i'tâ edilmiştir" denilerek bevva-beye verilen maaştan tasarruf edilmesi önerilmiştir. Fakat bu ifadeden önerinin sıhhatini ve gerçek nedenini anlamanın güç olduğunu da belirtelim. Diğer taraftan tamirat için bir miktar para mahallince toplanan yardımdan karşılanmıştır. Bu arada yukarıda bahsedilen okulun sıra gibi bazı malzemelerinin alınması için istenen, ancak okulun kurucusu Tavaslızade Ali Efendi tarafından karşılandığı için harcanmayan 2.000 kuruş "mekteb-i mezkûre (Denizli İnâs Rüşdiyesi) sarfına ehemmiyet ve müsta'cele-i mes'eleye binaen" yeniden talep edilmiştir. Bu talep, Maarif Nezareti'nin 25 Mayıs 1316 (7 Haziran 1900) tarihli yazısıyla "te'sisât için meretteb olan bir meblağın inşaât sarfına ca'iz olmadığı" gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Ancak yapılması gerekenler konusunda da şunlar denilmiştir:

...evrâk-ı keşfiyesi varid olub da mu'amele-i tasdikesi icrâ edilmedikçe inşaât için para sarfına me'zûniyet i'tâsı da muvâfik-ı usûl-ı intizâm olmadığına muktezâsı te'emmül ev iş'âr kılınmak üzere evvel emirde keşf defteriyle fiyat pusulasının irsâli lüzûmunun cevâben taraf-ı şerifelerine izbâr ifâde kılınmağla...⁶⁵

Maarif Nezareti'nin yazısından anlaşılacağı üzere okulun tamiratı konusunda istenen 2.000 kuruş için gönderilen Keşifname yetkili kurumlarca

⁶⁴ BOA., *ME.MKT.*, 507/18, 9 S. 1318.

⁶⁵ BOA., *ME.MKT.*, 507/18, 9 S. 1318.

onaylanmadığı için eksik ve geçersiz bulunmuştu. Bunun üzerine ikinci defa hazırlanan Keşifname Defteri gerekli olan onaylar da tamamlanarak Maarif Nezaretine gönderilmiştir. 24 Temmuz 1316 (6 Ağustos 1900) tarihli Keşifname Defteri'nde okulun depremde uğradığı hasarı, tamirat için yapılması gerekenleri ve çıkarılan masrafı görmek mümkündür. Bu itibarla, Keşifname Defteri'nde tamirat için yapılması gerekenler ve çıkarılan masraf şöyle gösterilebilir:⁶⁶

Tablo 7

Hareket-i 'arzdan hasârdîde olub bu kere ta'miren ihyâ edilmiş olan Denizli İnâs Rüşdiye Mektebi'nin mesârifât-ı ta'miriyesini mübeyyin tanzim kılınan keşf-i sâni defteridir.		
	YEKÛN	
	İcmâl-i Husûsî (Kuruş)	İcmâl-i Umûmî (Kuruş)
Denizli Rüşdiye Mektebinin bi'l-cümle bezl ve dürûs bölme divârlarında hareket-i 'arzdan câbecâ dökülmüş olan sıvalarının kum, kireci hâlis harc ile tecdidi ve kapı ve pencere boşlukları minhâsiyle mezkûr divârların tarafına iki kat sulu boya talâsı ve dahilen sûtûh-ı mer'iyesinin nakkâş gûna gûn ile tezyini sath-ı zeminden saçâğa kadar bil-cümle beden divârları. Bodrum katı kökünden saçâğa kadar bölme divârları.	1.839	1.839
Mekteb-i mezkûrun sakfında hareket-i arzdan kırılmış olan merteklerin ve kiremid altı kaplamasının tecdidi lâzım geldiğinden ikili beglerli döğerli yarmasından Medenek ve Tavas bedeveresinden kaplı ve noksan kiremidinin ilâvesiyle harab olan mahallin nısf derecede ta'miri.	1.450	1.450
Mekteb-i mezbûrun beden-i divârı balâsına dâ'imen Mâdâr divan direği yarmasından mertegli ve üzeri hızar tahta tabân tahtasından silme		

⁶⁶ BOA., *ME.MKT.*, 545/38, 24 L. 1318, s.1.

ve yelkovanlı gayetle müzeyyen ahşâb saçak inşâsı ve üzerine iki katlı yağlı boya tılâsı	1.584	1.584
Mezkûr mektebin dershânesiyle mu'allime odalarının tavanlarının üç katlı yağlı boya ile telvini. Dershânenin tavânı Küçük dershânenin tavânı Büyük dershânenin tavânı	373	373
Sim mecidiye yirmi kuruş hesabıdır.	5.246	
Akçe farkı olub tenzili icâb eden	262	
	4.984	
Yalnız dört bin dokuz yüz seksen dört kuruş on iki paradır.		
Mekteb-i mezbûrun mesârifat-ı ta'miriyesi bâlâda bâ mukarrerât muharrer olduğu vechle sim mecidiye 19 kuruş hesabıyla 4.984 kuruş 12 paradan 'ibâret olduğu ma'rifet-i acizânnemle icrâ kılınan keşf-i sânidan müsteban olmağla işbu defter bi'tanzim takdim kılındı. 24 Temmuz 316 Denizli Nafi'a Muhtedî Vekili		

Keşifnameden anlaşıldığı gibi okul, bodrumdan çatıya kadar duvarlarının sıvanması ve boyanması, dershaneleriyle öğretmen odalarının tavanının boyanması, çatının kırılan mertek ile kiremitleriyle beraber kiremit altı kaplamasının yenilenmesi gibi baştan aşağı tamirata muhtaçtır. Bunun için Denizli Mutasarrıflığı tarafından yazılan 28 Cemaziye'l-evvel 1318/9 Teşrin-evvel 1316 (22 Ekim 1900) tarihli yazıyla ihtiyaç duyulan 4.984 kuruşun "sür'at"le gönderilmesi talep edilmiştir. Aydın Vilayeti, bu meblağın 1300 (1882/1883) senesinden 1310 (1892/1893) senesi bitimine kadar hisse-i ma'arif bekâyasından tahsil edilmesini önermiştir. Maarif Nezareti, cevabı yazısında istenilen meblağın ödenmesini kabul etmekle beraber tamirata bir sonraki yılın (Rumî 1317-1901/1902) Mart ayında başlanmasını istemiştir⁶⁷.

⁶⁷ Maarif Nezareti, okulun tamirâtı için istenilen 4.984 kuruşun hangi kalemlerden ödeneceğini ve inşaa-ta bir yıl sonra başlanmasının gerekçesini şöyle izah etmiştir: "Hareket-i 'arzdan rahnedâr olan Denizli İndâs Rüşdiye Mektebi'nin ta'miri için taleb buyurulan bir mucib keşf dört bin dokuz yüz seksen dört kuruşun ta'mirata sene-i âtiyede bidâ ve mübâşeret olunmak üzere üç yüz senesinden üç yüz on senesi mühâyetine kadar olan hisse-i i'âne bekâyası tahsilâtından ve üç yüz on yedi senesi bûdesinin inşâât tertibinin icrâsı mahsûbu bi't-tensib mu'amele-i müktezîyesi ifâ kılınmış olduğundan ta'mirât-ı mezkûrenin gelecek sene martından sonra icrâsıyla evrâk-ı müşbetesinin cedâvil-i 'â'desine rabten irsâlî lüzûmunun huzûr-ı 'âli fahimânelerine arz ve izbârı meclis-i ma'arife muhâseden ifâde kılınmasına ol babda." BOA., MF.MKT., 545/38, 24 L. 1318.

Anlaşılan o ki, depremin yol açtığı tahribat, gerek mahalli yardımlar, gerekse sınırlı bütçe imkânlarıyla ancak birkaç yılda bertaraf edilmiştir. Okulun fizikî bakımından normale dönmesinden sonra, okulda ihtiyaç duyulan eşyanın temin edilmesi, üzerinde durulan bir başka husus olmuştur. Buna ilişkin olarak 1905 yazında satın alınması istenilen eşyanın tutarı 300 kuruştur. Maarif Nezareti'nce "cüz'i" bulunan meblağın 1323 (1905/1906) senesi bütçesinin tesisat tertibinden mahsup edilmesi uygun bulunmuştur. Hazırlanan keşifnamede okul için satın alınması istenilen eşyalar ise şunlardır: 5 adet 2,80 uzunluğunda bank, 2 adet üç kat yağlı boya ile boyanmış kürsü, 1 adet 1,5 metre ebadında üzeri siyah yağlı boya ile boyanmış yazı tahtası, 4 adet eski siyah tahtaların yeniden boyanması, 8 adet 0,40 metre ebadında (kırılan) pencere camının değiştirilmesi, dersaneleri ve çevresini süpürmek için 4 adet süpürge, tuvaletlerde bulundurulmak için 5 adet toprak bardak. Keşifnamede ayrıca, yemekhanedeki yemek yerlerinin ve ayakkabılıkların tamiri için 14 kuruşluk bir masraf çıkarılmıştır⁶⁸.

Bu eksiklerin giderilmeye çalışıldığı 1323(1905/1906) senesinde okulun müstemilatından olan ibtidai kısmında tamirata ihtiyaç duyulmuş ve bunun için de 283 kuruş talep edilmiştir. Bunun üzerine Maarif Nezareti mimarı tarafından incelenip muayene edilen Keşif Defteri, talebe uygun görülmüş ve istenilen meblağ ise "mutedil" bulunmuştur. Söz konusu 283 kuruşun 1323 senesi bütçesinin tesisat tertibinden mahsup edilmesi istenmiştir⁶⁹. Bundan yaklaşık dört yıl sonra da okulun "boydan boya yıkılan" bahçe duvarlarının tamirata için de 864 kuruş sarf edilmiştir. Bu konu, Aydın Vilayeti'nin yazısında acilen tamire muhtaç bir sorun olarak görülmüştür. Bu yazıda okulun bahçe duvarlarının yıkılması nedeniyle "*inzâr-ı 'âmmeye karşı açık bir halde kalması ve talibâtın diğer mahalle nakli için bir yer bulunamaması*"ndan duyulan rahatsızlık dile getirilmiştir. Ayrıca, ortaya çıkan durumdan dolayı okulun tatil edilmiş olduğunu belirtmek gerekir⁷⁰.

Görüldüğü gibi 1899 depremi, Denizli Kız Rüşdiyesi üzerinde ciddi bir hasara yol açmış ve sorunun çözümü için kaynaklar zorlanmıştır. Bu bakımdan yüz yılın başından itibaren gerek depremin yol açtığı onarım meselesi, gerekse diğer eksikler, okulun eğitim-öğretim faaliyetlerini önemli ölçüde aksatmıştır. Ancak, bu sorunun çözümünde yararlanılan

⁶⁸ BOA., *MF.MKT.*, 862/26, 4 R. 1323.

⁶⁹ BOA., *MF.MKT.*, 878/50, 29 Ca. 1323.

⁷⁰ BOA., *MF.MKT.*, 1121/26, 29 R. 1327.

mahalli yardımlar, Denizli halkının yeni usûl mekteplere rağbet göstermekle kalmayıp sahip çıkışının da bir ifadesi olmuştur.

SONUÇ

Sultan II. Mahmud döneminin sonunda, sıbyan mektepleri ile meslek okulları arasında açılan rüşdiyeler, modern Türkiye'nin teşekkülünde başlıca yapı taşları olmuşlardır. XIX. yüzyılın ortalarından sonra taşrada yaygınlaşan rüşdiyelerin Denizli maarif hayatına dâhil oluşu 1871 yılıdır. Bu tarihin Osmanlı Balkanları ve Anadolu'daki diğer rüşdiyelere göre geç bir tarih olduğu açıktır⁷¹. Bununla beraber, Denizli merkez ve kazalarında açılan rüşdiyeler, ciddi alt yapı eksikliği, özellikle de sınırlı kaynaklarla eğitim-öğretim sürecini devam ettirmiştir. Bu sürecin devamında merkezî yönetimin rüşdiyeleri yaygınlaştırma ve medreselere karşı destekleme kararlılığı ayrıca dikkate değerdir. Bu bakımdan merkezî yönetim, rüşdiye eğitimini kesintiye uğratacak sorunların çözümünde eldeki bütün imkânları işe koşmuş ve beşerî sorunlara tavizsiz yaklaşmıştır. Diğer taraftan, idadi ve ibtidai gibi rüşdiyelerin halk arasında gördüğü rağbet, Denizli'nin modern eğitime gösterdiği temayül ve talebin bir göstergesi olmuştur. Kentte kız çocuklarının eğitimi için açılan kız rüşdiyesi ve ibtidai düzeydeki kız okulları ise, geç kalmış bir çaba olmakla beraber, toplumsal değişim ve dönüşümün en önemli parametreleri olmuştur. Tavaslızade Ali Efendi'nin Denizli Kız Rüşdiyesi'ni inşasında olduğu gibi, Denizli, 19. yüzyıl sonlarında, geleceğini inşada topluma ön ayak olabilecek aydın fikirli insanlara sahip olmuştur. Diğer taraftan, büyük bir yıkıma neden olan 1899 depreminin, Denizli'nin eğitim hayatını tam anlamıyla felce uğrattığını belirtmek gerekir. Deprem nedeniyle tahrip olan okulların tamiri ve inşası için kaynakların seferber edilmesi, varlıklı ve hayırsever insanların şehrin yeniden

⁷¹ İlk Osmanlı Rüşdiyelerininin, Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulum-ı Edebiye-i Adliye'nin 1839 yılında İstanbul'da açılmasıyla ortaya çıkmış olduğunu ve 1846 yılında Mekâtib-i Umûmiye Nazırlığı'nın kurulmasıyla gelişme imkânı bulduğunu belirtmiştik. İstanbul'un ardından Osmanlı taşrasındaki rüşdiyeler ise 1848 yılında açılmaya başlamıştır. Söz konusu tarihte açılan taşradaki ilk rüşdiyeler, Bursa ve Edirne Rüşdiyeleri olmuştur. Bu rüşdiyeleri müteakiben 1852 yılına gelindiğinde Bosna'da 7 ve Tekirdağ 1 rüştiye teşkil edilmiştir. 1853 yılında 25 vilayette (İşkodra, Edirne, Yanya, Berat, Prizren, Devline, Sofya, Şumnu, Yenişehir, Selanik, Filibe, Rusçuk, Vidin, Üsküp, Manastır, Konya, Ankara, Bursa, Trabzon Erzurum, Kastamonu, İzmir, Lefkoşe, Kandiyе, Midilli) rüşdiye mektebinin açılmasına karar verildiği sırada bile bunlar arasında Denizli'nin tabii olduğu Aydın Vilayeti bulunmamaktaydı. Bu ise, 1871 yılında açılan Denizli Rüşdiyesi'nin Osmanlı taşrasında 1848'den sonra teşkil edilen ilk rüşdiyelerden 23 yıl sonra eğitim-öğretim hayatına başlamış olduğunu göstermektedir. Bakınız: Alunova, *a.g.e.*, s.124-125. Rüşdiyelerin tarihi gelişimi hakkında ayrıca bakınız: Uğur Ünal, *II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907)-Programlar Ders-İçerikleri-İstatistikler*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2008.

imarına uzattıkları yardım eli, toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın bir başka ifadesi olmuştur.

KAYNAKÇA

1- Arşiv Belgeleri (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

BEO.Sadaret Evrakı Mektûbî Mühimme Kalemi (A.MKT.MHM.), 195/56, 2 Ra. 1277.

Maarif Nezareti Mektûbî Kalemi (MF.MKT.), 15/5, 2 L.1290; 14/37, 22 Ş. 1290; 325/67, 4 S. 1314; 60/128, 15 Ra.1296; 16/85, 16 Za.1290; 36/848, 17 R.1293; 50/30, 8 B.1293; 63/123, 3 Ş.1296; 41/108, 25 B.1293; 42/1, 1 Ş.1293; 42/87, 9 Ş.1293; 31/168, 23 Ş.1292; 71/85, 12 Za.1298; 76/68, 16 Ş. 1299, 62/63, 19 Ca. 1296, 70/14, 12 L.1298; 73/110, 12 S. 1298; 416/41, 01 Ca. 1316; 560/48, 12 S. 1319; 272/434, 13 M. 1313; 272/ 19, 11 M. 1313; 311/ 26, 30 L. 1313; 320/ 41, 6 M. 1314; 321/ 32, 8 M. 1314; 322/12, 12 M. 1314; 324/57, 29 M. 1314; 331/ 33, 27 Ra. 1314; 336/ 18, 20 R. 1314; 507/18, 9 S. 1318; 646/33, 19 R. 1320; 545/38, 24 L. 1318; 862/26, 4 R. 1323; 878/50, 29 Ca. 1323; 1121/26, 29 R. 1327.

2- Salnameler

a- Salname-i Vilâyet-i Aydın (SVA):

1297, 1298, 1301, 1302, 1303, 1304, 1305, 1306, 1308, 1311, 1312, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1319, 1320, 1321, 1323, 1326 yılları.

b- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (SNMU)

1317, 1318, 1319 yılları.

3- Araştırmalar

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2009*, 15. Baskı, Pegem Akademi, Ankara, 2009.

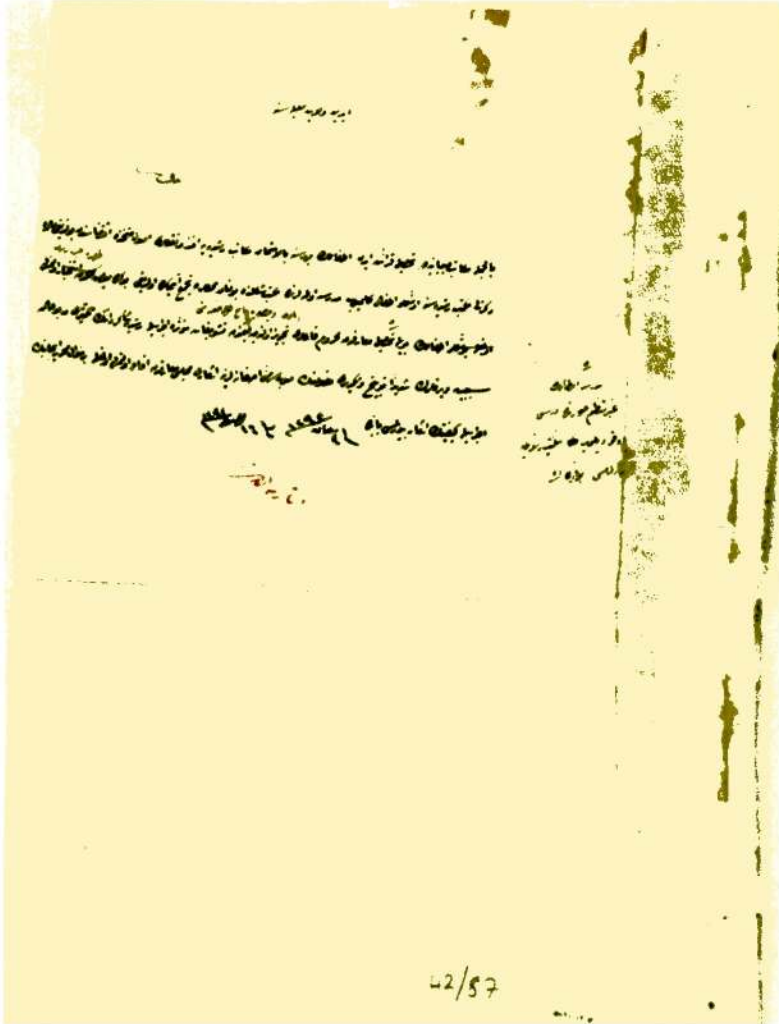
Altınova, Ayşegül, *Osmanlı Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Antel, Sadrettin Celâl, "Tanzimat Maarifi", *Tanzimat I*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 444

- Arıkan, Gülay, "Osmanlılarda Tanzimat Döneminde Kadınlar ile İlgili Gelişmeler", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, (Ankara:31 Ekim-3 Kasım 1989), Ankara, 1994, s. 324.
- Ata, Bahri, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bir Ders Araç ve Gereçleri Lojistik Merkezi: Maarif Kütüphanesi (1872-1895)", *Tarihin Peşinde/Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2009, Sayı: 1, s. 27-36.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay.Haz. Ahmet Kuyaş, 3. Baskı, İstanbul, 2002.
- Demirel, Muammer, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. 15, Ankara, 2002, s. 49.
- Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, c. 1-2, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.
- Koçer, Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitim (1773-1923)*, Uzman Yayınları, Ankara, 1987.
- Kodaman, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraat/XIX. yüzyıl Osmanlı Maarif Tarihi*, Hazırlayan: Saadettin Kayaoğlu, Ankara, 2001.
- Nurdoğan, M. Arzu, *Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-1922)*, Marmara Üniversitesi, 2005 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Tütenk, Ahmet Akif, "Denizli'de Maarif'in İnkişafı Tarihi" *İnanç sanat ve Kültür Dergisi*, sayı: 102, Ocak 1946, s. 1.
- Ünal, Uğur, *II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907)-Programlar Ders-İçerikleri-İstatistikler*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2008.

G-EKLER

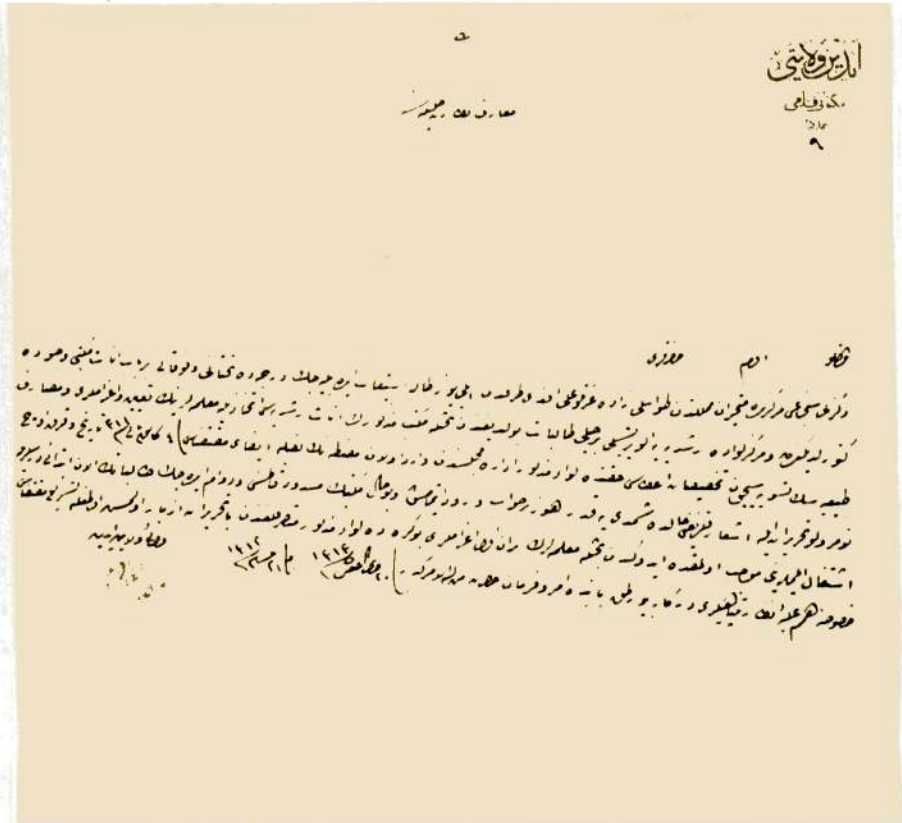

EK 1: BOA., MF.MKT., 42/87, 9 Ş. 1393. Sıbyan mekteblerinden mezun olan öğrencilerin medreselere gönderilmesinin engellenerek rüşdiyeye gitmelerinin sağlanmasına dair Maarif Nezareti'nin Aydın Valiliği'ne gönderdiği 16 Ağustos 1292 tarihli tahrirat.

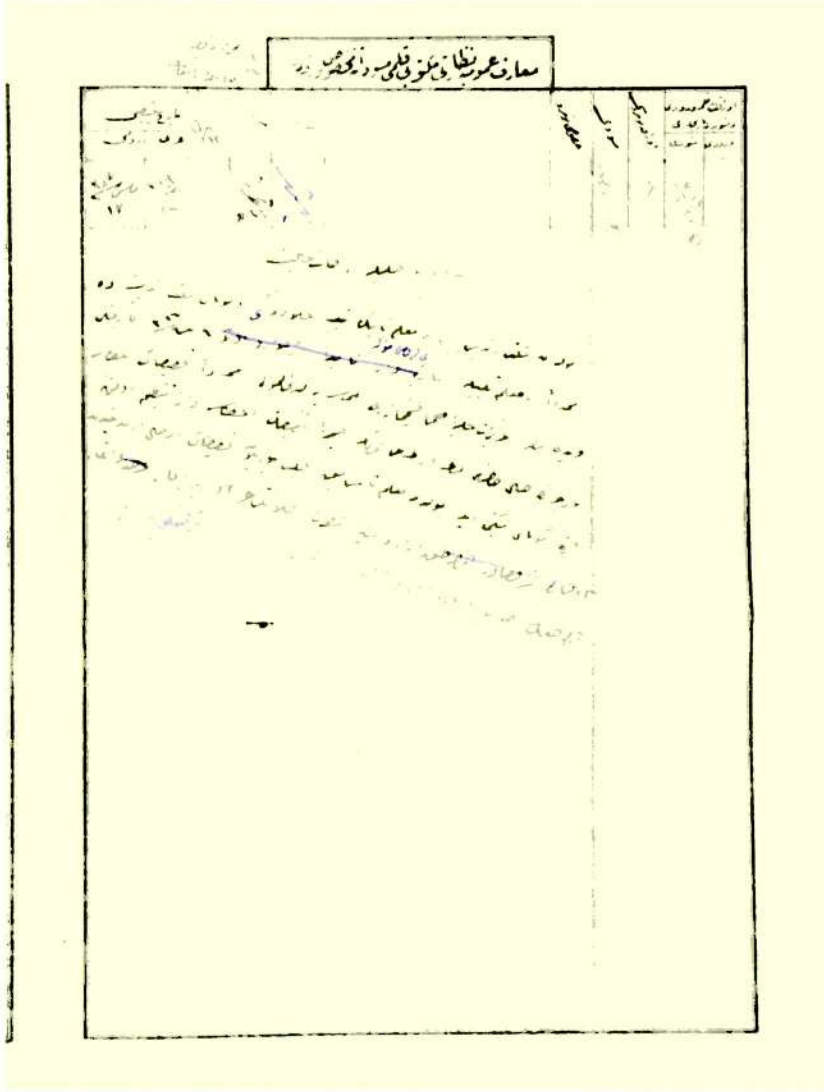
Handwritten Ottoman Turkish text on aged paper, likely a petition or official document. The text is written in a cursive script and includes several lines of prose. At the bottom, there are two lines of text that appear to be a signature or date: "۱۰ / ۱۲ / ۱۲۹۳" and "۱۰ / ۱۲ / ۱۲۹۳".

EK 2: BOA., MF.MKT., 42/1, 1 Ş. 1293. Öğrencilerin Denizli Rüşdiyesi'ne gitmemesini teşvik ve engel olan kimselerin "şediden tevbih ve tekdiri" hususunda Denizli Rüşdiyesi Muallim-i Evveli'nin arzuhaline binaen Aydın Valiliğine yazılan tahrirat.

EK 3: BOA., MF.MKT., 321/32, 8 M. 1314. Denizli Kız Rüshdiye'nin Tavaslızade Ali Efendi tarafından yapıldığı ve bir çok öğrenciyeye sahip olması nedeniyle öğretmen talebinde bulunulduğuna dair Aydın Valiliği'nin Maarif Nezaretü'ne gönderdiği 21 Nisan 1312 tarihli yazısı.

EK 4: BOA., MF.MKT., 560/48, 12 S.1319. Buldan Rüşdiyesi'nin fazla öğrenciye sahip olması nedeniyle bir öğretmenin daha istenilmesi ve yeni açılan Güney Rüşdiyesi için öğretmen talebinde bulunulmasına dair Aydın Vilayeti'ne yazılan tahrirat.